

Eğitimde Benimsenen Özcü Anlayış Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme *

Celal YEŞİLÇAYIR **

Makale Bilgisi	ÖZET
Makalenin geliş tarihi: 16.7.2020	Özcülük insan hayatındaki birçok unsurun değişmez özler tarafından belirlendiğine işaret eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Özcü anlayışın eğitim sistemlerinde yer alması ile birlikte insanî anlamda birçok sorunsalın yaşandığı dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın temel amacı eğitimde benimsenen özcü anlayışı nedenlerini ve yol açtığı sorunları ele alarak, tartışmaktır. Bu çerçevede öncelikle felsefi bağlamda özcülük kavramı analiz edilmektedir. İkinci adımda ise eğitim alanında özcülüğün yer almasının nedenleri ve bu anlayışın yol açtığı sorunlar irdelenmeye çalışılmaktadır. Aynı zamanda küreselleşen dünyada özcü tutumların işlevselliği tartışılmaktadır. Son tahlilde ise eğitim anlayışında özcü anlayışların değişmesine yönelik bazı tespitler oluşturulmaya çalışılmaktadır.
Makalenin kabul tarihi: 29.10.2020	

Anahtar Kelimeler: Özcülük, Eğitim, Yüceleştirme, Mutlaklık, Felsefe

A Philosophical Evaluation of Essentialist Approach Adopted in Education

ABSTRACT

Essentialism emerges as a concept that indicates that many elements in human life are determined by immutable essences. It is noteworthy that with the essentialist understanding in education systems, there are many humanitarian problems. The main purpose of this study is to discuss the causes of the essentialist understanding adopted in education and the problems it causes. In this framework, primarily the concept of essentialism in a philosophical context is analyzed. In the second step, the reasons of the essentialism in education and the problems caused by this understanding are tried to be examined. At the same time, the functionality of essentialist attitudes is discussed in the globalizing world. In the final analysis, some determinations are made to change the essentialist conceptions in the understanding of education.

Key Words: Essentialism, Education, Sublimation, Absolutism, Philosophy

GİRİŞ

İnsan hayatında farklı yansımaları ile kendini gösterebilen *özcülük* (essentialism), temel olarak insanların doğası itibarıyla bir takım değişmez özellikleri ya da nitelikleri olduğunu ifade eden bir kavramdır. Toplumsal

* Bu makale 25.04.2019 - 28.04.2019 tarihlerinde Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Çayeli Eğitim Fakültesi'nde düzenlenen XII. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi'nde sunulan "Eğitimde Benimsenen Özcü Anlayış Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme" adlı bildirinin genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Gümüşhane, Türkiye. E-posta: ceyilcayir@gumushane.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-3132-920X

kültür bağlamında birçok unsura üstünlük, yücelik ya da kutsallık atfedilmesi öteden beri karşılaşılan bir durumdur. Dilimize yerleşmiş bir deyim olan “asil azmaz, bal kokmaz; kokarsa yağ kokar, onun da aslı ayrandır” ifadesini özcü anlayışın bir yansıması olarak nitelendirmemiz mümkündür. Özcü anlayışın hayatın farklı alanlarında görülmesinin yanında resmi ya da gayri resmi formlarıyla eğitim alanında da karşımıza çıktığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Buna göre belli bir etnik kökeni, dini ya da mezhebi mutlak bir değer olarak benimsemiş olan özcü tutumların, eğitimde ders programı ve içeriği, ders kitabı ya da öğretmen davranışı olarak kendini hissettirdiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle eğitim alanında özcü anlayışın izdüşümleri çeşitli uygulamalar ve ders kaynaklarında belli unsurların yüceleştirilmesi ya da aslî unsur olarak sunulması suretiyle karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte özcü tutumların eğitim alanında kendini göstermesinin siyasal, ideolojik, geleneksel vb. bir takım nedenlerinin olduğu bilinmektedir.

Elinizdeki çalışmada özcü anlayışın eğitim alanındaki yansımaları felsefi bir bakış açısıyla irdelenmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede öncelikle özcülük kavramı felsefi bağlamı içinde analiz edilmektedir. İkinci aşamada ise eğitim alanında yer alan özcü tutumlar ve bunların nedenleri ele alınmaktadır. Aynı zamanda söz konusu tutumların yol açtığı ötekileştirme ve dışlama gibi durumlar ile bunların neticesinde ortaya çıkan sorunlar tartışmaya açılacaktır. Sonuç bölümünde ise eğitimde benimsenen özcü anlayışın niçin değişmesi gerektiği ve değişmesine yönelik nelerin yapılabileceği hususları ele alınacaktır.

1. Felsefi Bir Kavram/Anlayış Olarak Özcülük

Eğitim sisteminde benimsenen özcü anlayışı serimlemeye geçmeden önce özcülük kavramından ne anlamamız gerektiğini felsefi bağlamda analiz etmemiz yerinde olacaktır. Öyle ki özcülüğün birçok alana sirayet etmiş anlamları irdelendiğinde bu kavramın menşesinin felsefeye işaret ettiği ortaya çıkmaktadır. Ahmet Cevizci özcülük ifadesini “Belli bir grup varlığın veya özgül bir türün üyesi olan varlıkların kimliklerini ve özelliklerini nedensel olarak belirleyen bir metafiziksel doğanın varoluşuna inanma durumu” (Cevizci, 2014: 340) olarak tanımlamaktadır. Horkheimer ise bu kavramı doğal olarak verili olmadığı halde toplumsal olarak biçimlendirilen ve mutlaklık atfedilen yargılar bağlamında açıklamaktadır. Kendi ifadesiyle: “Duyuların bize sunduğu olgular, çifte bir biçimde: algılanan nesnenin tarihsel karakteri ve algılayan organın tarihsel karakteri yoluyla, toplumsal olarak önceden biçimlendirilmişlerdir: her ikisi de yalnızca doğal değildir, insan etkinliği yoluyla biçimlendirilmişlerdir” (Horkheimer, 2005: 349). Böylelikle insanın doğası gereği sahip olduğu ve sanki hiçbir gücün bunları değiştirmeyeceği düşünülen bir takım nitelikler ortaya çıkmaktadır. İşte böylesine mutlaklık ve yücelik atfedilen nitelikler özcü değerler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Murat Belge ise özcülüğün varoluştan önce öze ait kadim değerlerin var olduğunu ihtiva eden bir disiplin olduğunu ileri sürmektedir. Bu anlayışa göre var olan her şeyi kendisi yapan tanınabilir ve tanımlanabilir bazı temel özler mevcuttur (Belge, 2009: 7). Aynı zamanda indirgemeci bir tutum olan ve stereotip yargılar içeren özcülük anlayışı herhangi bir unsurun/özelliğin doğası gereği değişmez özlerle belirlendiği anlayışına dayanmaktadır (Bilgili, 2016: 125). Söz konusu tanımlar çerçevesinde özcülüğün belli bir gruba ait olan ve o grubun üyelerinin/bireylerinin doğuştan bir takım özel niteliklere sahip olduğu anlayışını içerdiği anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte özcü anlayışın spektrumunun zikredilen muhteva ile sınırlı kalmadığını ifade etmemiz gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle belli bir grubun üyesi olan bireylerin doğaları itibarıyla ayrıcalıklı/imtiyazlı oldukları düşüncesi tek bir özellikten ziyade geniş bir alana yayılmaktadır. Doğuştan geldiği farz edilen imtiyazlı durumun, etnik köken, din, mezhep, yaşanan coğrafya, kültür, cinsiyet vb. unsurlara üstünlük/öncelik atfetmek suretiyle kendini gösterebilmektedir. Doğası itibarıyla belli unsurların özel ve ayrıcalıklı olduğu anlayışı ise farklı unsurları daha alt seviyede konumlandırmayı kaçınılmaz hale getirmektedir. Buna göre özcü anlayışta belli bir kimliğin aslı unsur olduğu anlayışı yaygındır ve farklı kültürler/kimlikler söz konusu hâkim/aslı kültürün perspektifinden tanımlanmaktadır (Çayır, 2010: 32).

Kendisinin özel ve ayrıcalıklı olduğu düşüncesine kapılan ve hayatını bu ilke minvalinde yön veren bireylerin farklılıklara yönelik dışlayıcı/ötekileştirici tutumlar belirlediği dikkatlerden kaçmamaktadır.

Söz konusu sorunsalın felsefi temellerini analiz eden Vefa Taşdelen'e göre özcü kuram, varlığı tüm değişken yüzünden arındırarak, salt bir öz olarak tanımlamaya çalışmaktadır. Özcü anlayışta varlığı, oluş ya da değişken yapısı içinde algılamak yerine zihinsel ve idealize edilmiş bir biçimde algılamak tercih edilmektedir (Taşdelen, 2003: 152). Bu noktada zihinsel anlamda idealize edilmiş durumun bireylerin ait oldukları kültürel unsurları yüceltmeleri ya da bu unsurlara kutsallık atfetmeleri suretiyle ortaya çıktığının altını çizmemiz gerekmektedir. Yücelik ya da kutsallık atfedilen unsurların ise özü itibarıyla aslı ve mutlak unsurlar oldukları anlayışı içselleştirilmektedir. Söz konusu içselleştirme ile birlikte bireyler, farklı türden unsurları yücelik atfettikleri asli unsur merceğinden görmektedirler. Böylelikle ötekine yönelik dışlayıcı ve küçümseyici bakış açılarının oluşması kaçınılmaz bir hal almaktadır. Yer verilen analizlere istinaden, özcülük kavramının teorik/düşünsel zemininin anlaşılması bakımından, konunun felsefi mecrasının gözden kaçırılmaması gerektiğini iddia etmemiz mümkündür.

Özcülük sorunsalını felsefi bağlamda çok yönlü ele alıp, analiz etmek ve örneklendirmek mümkündür. Bu çerçevede Yeni Çağ felsefesinin öncü filozoflarından Francis Bacon'un *Novum Organum*¹ adlı eserinde yer verdiği idoller öğretisi konuyu tartışmamız için uygun bir zemin sunmaktadır. Bacon'a göre "*Mağara İdoller*, her bireyin zihin ve bedeninin kendine özgü yapısından kaynaklandığı gibi, eğitimden, alışkanlıktan ve ilineksel özelliklerden de kaynaklanır" (Bacon, 2012: 133). Buna göre insanların rastlantısal olarak doğup büyüdüğü kültürün mağaradan pek bir farkı yoktur ve bu mağara insanların hayatı bütüncül olarak kavramalarının önünde önemli bir engel oluşturmaktadır (Cevizci, 2015: 451-453). Diğer taraftan mağara olarak sembolize edilen toplumsal yapı içinde bireyler, kültürel yargıları genelleştirme ve mutlaklaştırma teşebbüsü içine girebilirler. Bacon'un ifadesiyle "Zihin, genelleme yapmaya alışık olduğu için, çaba göstermekten kaçınabilir ve deney yaptığı bir konu üzerinde biraz uğraştıktan sonra yorulur" (Bacon, 2012: 133). Dolayısıyla bireylerin, kendi kültürüne, etnik kökenine, din, mezhep ya da yaşadığı coğrafyaya kutsallık ve yücelik atfetme süreci de bu şekilde başlamaktadır. Başka bir ifadeyle münferit inşaların genelleştirilmesi suretiyle özcülüğün ortaya çıkmasında başat rol oynamaktadır.

Diğer taraftan toplumların kültürel belirlemeleri ile ortaya çıkan özcü anlayış, bütün var olanları kuşatan ve belirgin kılmaya çalışan ayrımlaşmalara yol açabilmektedir. Hatta bu durum kültürel nitelikli kutsallaştırmaları da beraberinde getirebilmektedir. Bu süreçte benimsenen düşünme biçiminin ise eleştirel ve yaratıcı olmadığı dikkat çekmektedir. Kültürel belirlemeler ve kutsallaştırmalar, var olan her şeyin değişmez, sabit bir özü olduğu genellemesinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Çotuksöken, 2010).² Söz konusu analizlere istinaden özcü anlayışın, gerçekliğin bizatihi kendisi olmaktan ziyade idealize edilmiş, zihinsel bir kurgu olduğunu iddia etmemiz mümkündür. Bu bağlamda bireylerin yaşadıkları toplumdaki kültürel örüntüleri genelleştirme ve mutlaklaştırma çabası içinde olmaları, altı çizilmesi gereken bir sorunsal olarak belirmektedir. Kültürel örüntüler çerçevesinde üzerinde durulması gereken hususların başında milliyetçilik/ulusçuluk olgusu gelmektedir ve bu konuda önemli tartışmaların yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu noktada ulusçuluk sorunsalına ayrı bir parantez açmak yerinde bir tutum olacaktır:

Alan yazında görebildiğimiz kadarıyla özcülüğün ortaya çıkmasında ulusçu anlayışlar önemli bir rol oynamaktadır. Buna göre ulusun ve ulusçuluğun insan varoluşunun ayrılmaz bir özü olduğuna dair savlarla karşılaşılmaktadır. Özellikle son iki yüzyılda ulus devletlerin ortaya çıkıp belirginleşmesiyle birlikte, bu türden savlar güçlenmeye başlamıştır. Birçok ülkede ulusçuluk anlayışının çok güçlü olmasının yanında bu anlayışı ideolojik bir yönelim olarak benimseyen siyasi partiler de mevcuttur. Ernest Gellner "Bir ulusun üyesi olmak insanın doğuştan sahip olduğu bir özellik değildir fakat zamanımızda öyle bir görünüme kavuşmuştur" (Gellner, 2018: 77) ifadesi ile söz konusu sorunsala işaret etmektedir. Buna göre bir ulusa ait

¹ *Novum Organum* "yeni alet" anlamına gelmektedir. Bu eserinde Bacon, geleneksel Aristotelesçi yönetime karşı yeni bir bilimsel yöntem ortaya koymaya çalışmaktadır.

² <http://www.radikal.com.tr/yorum/ayrimcilik-ve-otekilestirme-uzerine-1011507/>, Erişim Tarihi: Erişim Tarihi: 01.07.2020.

olmanın doğuştan verili, değişmez bir öz olduğu anlayışının aslında bir inşaya dayandığını ifade etmemiz mümkündür. Başka bir ifadeyle ulus devletler nasıl bir kurguya/olumlamaya dayalı biçimde ortaya çıkıyor ise ulusçuluğun da temel olarak bir kurgu sonucu ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Gellner, ulusların bir zorunluluktan ziyade bir inşa olduğunu “Aslında ulus da devlet gibi evrensel bir zorunluluk değil bir olumsuzluktur” (Gellner, 2018: 77) şeklinde formüle etmektedir. Ulusun temel olarak bir olumsuzluk ve kurgu ile ortaya çıktığı ilkesine göre, insan doğasının ulusçuluğu zorunlu kıldığını iddia etmek doğru bir tutum olmayacaktır. Bu çerçevede o, “Ulusçuluk, yani insan gruplarının büyük, merkezi eğitim almış, kültürel açıdan türdeş birimler olarak örgütlenmesi de bu olasılıklardan biri, hatta nadir sayılabilecek bir tanesidir” (Gellner, 2018: 112) ifadelerine yer vermektedir. Dolayısıyla ulusçuluğun bir zorunluk sonucu ortaya çıktığından ziyade bir örgütlenme biçimi olduğu anlatılmak istenmektedir. Buna göre ulusçu ve milliyetçi düşünceye dayalı özcü anlayışların insan doğasının temel kökleri olduğu savı tartışmalı bir hal almaktadır. Şu halde bireylerin kendi milletine ya da kültürüne yücelik atfetmeleri, öğrenilmiş ve içselleştirilmiş bir inşaya dayalı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu tespitlerin aynı zamanda etnik köken ve cinsiyet üzerinden ortaya çıkan özcü tutumlar için de geçerli olduğunun altını çizmemiz gerekmektedir.

Kanaatimize göre ait olduğumuz kültürel grubun/aidiyetin örüntülerinin/değerlerinin mutlak bir öz olduğu yargısı, oldukça dar ve sınırlayıcı bir çerçevede düşünmenin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Özcü anlayışın insan zihnine yerleşmesinin neticesinde ise, farklı kültür öğelerini ötekileştirme ve dışlama eğilimi ile karşılaşmaktadır. Çünkü düşünenin zihnine yerleşene idoller/kalıp yargılar, var olanı kendine has yapısı içinde algılamasını engellemektedir (Çotuksöken, 2010).³ Lohmann ve Gosepath’a göre dünya genelinde insanî değerlerin hedeflenen düzeyde hayata geçememesinin en önemli nedeni özcülük, kültürcülük, milliyetçilik gibi faktörlerdir (Lohmann, Gosepath, 1998: 20). Çünkü özcülük, bireyin içinde yaşadığı kültürün mutlak, değişmez ve en yüce olduğu anlayışına yol açmaktadır. Bununla birlikte farklı kültürleri değerli olarak görmek hususunda da birtakım sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Günümüz dünyasında kültürel özelliklere ait olmanın ve bu özellikleri öz olarak benimsemenin neden olduğu birçok ayrımcılık türü ile karşılaşmaktadır. Nitekim geçmiş dönemlerde hükümetler homojen/tek tip toplumsal yapılar inşa etmek için azınlıklara ve farklılıklara yönelik değişik politikalar izlemişlerdir. Homojenliğin sağlanması adına kitlesel sürgün ve etnik temizlik yöntemlerine başvurulduğu bilinmektedir (Kymlicka, 2015: 27). Dolayısıyla içinde özcü tutumları barındıran söz konusu dışlayıcı tutumların, günümüz dünyasında temel insani bir sorunsal oluşturduğu yadsınamayacak bir gerçektir. Özcülük anlayışının felsefi bağlamdaki analizi ve eleştirisinden sonra bu anlayışın eğitim alanına yansımalarını tartışmaya geçebiliriz.

2. Eğitim Alanında Özcü Anlayış

Eğitim alanında sirayet etmiş olan farklı türden özcü tutumlardan söz etmek mümkündür. Bu tutumlar ders kitabı, ders içeriği ya da öğretmen tutumu gibi eğitimin birçok alanında karşımıza çıkabilmektedir. Münür Bilgili’ye göre coğrafya derslerinde yer etmiş olan kesin bölgesel sınırlar pragmatik olmamakla birlikte pedagojik anlamda oldukça sorunludur. Bu bağlamda o, coğrafyadaki kesin bölgeci anlayışı özcü bir tutum olarak nitelendirmektedir. Çünkü coğrafi bölgelerin kesin olarak belirlenmiş özlerle donatıldığı ve bu özlerinden kopamayacağı anlayışı ile ifade edilmektedir. Oysa bölgelerin hangi özlerle birbirlerinden ayrıldıkları kesin hatlarla belirli olmadığından söz konusu anlayış oldukça tartışmaya açıktır (Bilgili, 2016: 125). Buradan hareketle Türkiye’de bazı bölgelerin, diğer bölgelerin özelliklerini taşıyabileceğine dair bir fikir ileri sürmemiz mümkündür. Söz gelimi coğrafi olarak Karadeniz Bölgesi’nde yer almasına rağmen Gümüşhane ile Bayburt’un Doğu Anadolu ve İç Anadolu bölgelerindeki illerle benzer iklim ve bitki örtüsü özellikleri taşıdığı bilinmektedir. Şüphesiz eğitim anlayışında yer etmiş olan özcü tutumlar sadece coğrafya

³ <http://www.radikal.com.tr/yorum/ayrimcilik-ve-otekilestirme-uzerine-1011507/>, Erişim Tarihi: 01.07.2020.

derslerindeki söz konusu sorunsal ile sınırlı değildir. Aynı zamanda yol açabileceği sorunlar, yukarıda da zikredildiği gibi, sadece bilgisel çerçeve ile sınırlı kalmayıp birçok insanî probleme yol açabilmektedir.

Özcü anlayış eğitim alanında belli bir etnik köken, din, mezhep, cinsiyet vb. öğelerin kutsallaştırılması, mutlaklaştırılması, öncelenmesi ya da yüceleştirilmesi biçiminde tezahür edebilmektedir. Söz konusu sorunsalı öncelikle eğitimdeki uygulamalar çerçevesinde ve ders kaynakları bağlamında ele almaya çalışalım. Buna göre eğitim için hazırlanan mevzuatlardaki Atatürk milliyetçiliği ve Türk kültürü vurgusunu özcülüğün bir yansıması olarak nitelendirmemiz gerekmektedir.⁴ Bununla birlikte eğitim sürecinde karşılaşılan birçok uygulamanın özcü bir anlayışla hazırlandığı da dikkatlerden kaçmamaktadır. Söz konusu uygulamaların başında ise “Andımız” ve “Gençliğe Hitabe” gibi metinler gelmektedir. 1933 yılında ilk defa uygulamaya koyulan ve ilköğretim öğrencilerinin her sabah okuduğu Andımız “Türküm” diye başlayıp, “Varlığım Türk varlığına armağan olsun. Ne mutlu Türküm diyene!” şeklinde bitmektedir. Sadık Kartal’a göre yeni kurulan cumhuriyette ulus devletin inşa edilmesi bağlamında Türklük, eğitim ve öğretim sisteminde temel bir ilke haline getirilmiştir. Aynı zamanda hazırlanan “Gençliğe Hitabe” ve “Andımız” gibi metinlerle bir Türk’ün dünyaya bedel olduğu düşüncesi, temel bir ideal olarak sunulmaya çalışılmıştır (Kartal, 2019: 26, 27).

Bununla birlikte sözü geçen uygulamalar ile savaşımlardan çıkmış bir ülkede vatani korumak bakımından Türklük ekseninde birleşme ve yekvücut haline gelmenin amaçlandığını ifade etmemiz gerekmektedir. Örneğin Gençliğe Hitabe’de geçen “Bir gün, istiklal ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin” ifadesinde, Kurtuluş Savaşı’nın etkisi belirgin bir biçimde görülmektedir. Ülkenin böylesi işgalleri bir daha yaşamaması adına gençlerin bilinçlendirilmeye çalışıldığının yadsınmaması gerekmektedir. Diğer taraftan “Ey Türk istikbalinin evladı! (...) Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur” ifadeleri göz önünde tutulduğunda ise öze yapılan vurgu dikkat çekmektedir. Uzun vadede düşünüldüğünde ise söz konusu ifadelerin Türk olmayan unsurları dışarıda bırakan bir anlayış olabileceğinin altını çizmemiz gerekmektedir. Gençliğe Hitabe ve benzer metinlerde yer alan özcü vurguların önemli ölçüde eğitim anlayışına sirayet ettiği yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Fusun Üstel’e göre söz konusu “ırk” vurgusu ulus devletin inşa sürecinde ortaya çıkan homojen bir toplum yapısı oluşturma çabası ile ilgili bir tutumdur. Böylelikle özcü-kültüralist bir yaklaşımın yansıması olarak “biz ve onlar” söylemleri belirginleşmeye başlamıştır. 1980 darbesi sonrası özcü ve kültüralist tutumların popüleritesi artmaya devam etmiştir ve bu anlayış okullardaki yurttaşlık eğitiminde başat rol oynamıştır (Üstel, 2016: 327, 328). Bu noktada özcü anlayışın eğitim süreçlerine ve ders kitaplarına nasıl yansıdığı sorusu akıllara gelmektedir.

Yukarıdaki analizlere istinaden Andımız ve Gençliğe Hitabe’de yer alan ifadelerin eğitimde özcü anlayışının benimsendiğinin açık birer göstergesi olduğunu iddia etmemiz mümkündür. Sözü geçen mevzuat ve uygulamaların yanında, ders kaynaklarının da özcülük sorunsalı açısından irdelenmesi gerekmektedir. Tercan Yıldırım’a göre tarih ders kitapları kaleme alınırken belli bir ulusun kültürel geçmişinin önemsenmesi yöntemi tercih edilmektedir. Bu önemsenin boyutu ise yüceltme ve kutsallaştırmalara kadar varabilmektedir. Bununla birlikte okullarda tarih derslerinin genel olarak özcü bir anlayışla, kültürel değerlerin geçmişini aktarmaya dayalı olarak, icra edildiğini ileri sürmektedir. Ancak bu anlayışın temel bir yöntem olarak benimsenmesi, bilimsel bakış açılarının, eleştirel ve üst düzey düşünme becerilerin kazanılması adına önemli bir engel teşkil etmektedir (Yıldırım, 2014: 64, 65). Benzer bulgular *Tarih Vakfı* tarafından gerçekleştirilen “Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesi” araştırma sonuçlarında da yer almaktadır. Söz konusu araştırmanın 2005’de yayımlanan tavsiyeler raporunda “Ders kitaplarında özcü (essentialist) görüşlerin yoğun biçimde yer almaya devam ettiği, doğru düşüncelerin belletilmesine dayanan didaktik bir eğitim anlayışından da, normatif önermelerin gerçekler olarak aktarılmasından da uzak durulmalıdır tavsiyesi doğrultusunda bir iyileşme görülmediği saptanmıştır” (Karakuş, 2009: 39) ifadelerine yer verilmektedir.

⁴ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>, Erişim Tarihi: 04.07.2020.

Diğer taraftan okul dersleri ve ilgili kaynaklardaki özcü tutumlar yalnızca tarih dersleri ile sınırlı değildir. Emel Sarıtaş ve Ümran Şahin'in yaptığı araştırmaya göre Hayat Bilgisi ders kitaplarında erkekler daha çok güç ve otorite sahibi bireyler olarak resmedilmektedir/gösterilmektedir. Bunun yanında kadınlar ise daha ziyade çocuk bakımı ve mutfakla ilgili sorumlulukları olan bireyler olarak sunulmaktadır (Sarışaş ve Şahin, 2018: 472). Buna göre ders kitaplarında sıklıkla belirlenmiş toplumsal cinsiyet rollerine başvurulduğu ortaya çıkmaktadır. Söz konusu cinsiyetçi tutumlar özcü anlayışın ders kitaplarına nasıl sirayet ettiğini açık bir biçimde göstermektedir.

Bununla birlikte, özcü bir bakış açısıyla hazırlanan ders kitaplarında eleştirel ve analitik bir dil yerine ezberci bir dilin kullanılması dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu çerçevede belli bir etnisiteyi, dini ya da mezhebi yüceleştiren kaynak metinler ve ders kitapları kaleme alınmaktadır. Betül Çotuksöken'e göre İlköğretim ve Ortaöğretimde kullanılan ders kitapları önemli ölçüde özcü nitelikler taşımaktadır. Eleştirel, yaratıcı ve olgusal bir dil kullanmak yerine normatif bir dil kullanıldığı ortaya çıkmaktadır (Çotuksöken, 2012: 128).

Özcü anlayış çerçevesinde hazırlanan ders kaynaklarında belli bir ırk, din, mezhep vb. özellikler yüceltilip, mutlak bir değer olarak sunulmaktadır. Aynı zamanda benimsenen ölçütlerin dışında kalan farklı unsurların ötekileştirilmesi ve dışlanması ise kuvvetle muhtemeldir. Kenan Çayır'a göre ders kitaplarındaki özcü anlayış, Cumhuriyet'in temel ideolojisi olan homojen bir ulus yaratma idealinin bir yansımasıdır. Son yıllarda bazı değişikliklere gidilse de kitaplar hâlâ Türkiye'deki farklılıkları göz ardı eden bir milliyetçilik anlayışı çerçevesinde hazırlanmaktadır (Çayır, 2016: 79). Söz konusu tespitlere göre ders kitaplarında eleştiriden, sorgulamaktan ve yaratıcılıktan uzak, özcü/normatif anlayışın geleceğin bilimsel anlayışını inşa etmekten oldukça uzak olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir. Şu halde bilimsel gelişmeleri teşvik edici fikirler ancak eleştirel ve yaratıcı düşüncenin tesis edilmesi ile birlikte sağlanabilecektir. Eğitim alanında yansımış olan ve burada sadece birkaç örneğini zikrettiğimiz söz konusu özcü tutumlar, önemli toplumsal sorunlara yol açabilmektedirler. Bu sorunlara yer vererek örneklendirmeye çalışalım.

3. Eğitimde Özcü Tutumların Yol Açtığı Sorunlar

Görebildiğimiz kadarıyla eğitim anlayışımızda eleştirel ve yaratıcı düşünmekten ziyade mütemadiyen kültürel örüntüleri ihtiva eden, özcü bir anlayışın yerleşik olduğu anlaşılmaktadır. Özcü anlayışta insan hayatına ilişkin bazı betimlemelere mutlaklık atfedilmek suretiyle bu tanımların dışında kalan özelliklere yönelik ayrımcı ve dışlayıcı bir tutum benimsenmektedir. Bununla birlikte özcü anlayışta farklı olanı tanımak ve anlamak yerine onu tanımlanmış olana uydurma çabası söz konusudur. Tanımlanmış stereotip yargılara uymayanlara yönelik ötekileştirici tutumların yaşandığı dikkat çekmektedir (Özaydın, 2008: 2). Geleceğin barışçı toplumunun tesis edilmesinin önündeki en büyük engellerin ise ötekileştirici, dışlayıcı ve ayrıştırıcı tutumların olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir. Söz konusu özcü eğitim anlayışı ile yetişen bireylerin farklılıklara yönelik olumlu ve insani tutumlar geliştirmeleri ise oldukça zor olabilmektedir.

Filiz Çömez Polat ve Eda Kaya'nın yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre Suriyeli sığınmacıların birçok olumsuz özellik atfedilerek, belirgin bir biçimde ötekileştirildikleri ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte sığınmacıların kültürel aidiyetlerinin farklı olduğu gerekçesiyle vatandaşlık bakımından Türklerle aynı seviyede olamayacakları anlayışının yaygın olduğu görülmektedir. Sığınmacılara yönelik uygulanan ötekileştirme tarzlarının ise başlıca sosyal dışlama, insanlıkta alçaltma, olumsuz özellikler atfetme, siyasal etiketleme, dış grubu soyutlama, yalnız ve zayıf gösterme biçimlerinde ortaya çıkabilmektedir (Çömez Polat ve Kaya, 2017: 45). Söz konusu dışlayıcı, ayrıştırıcı ve ötekileştirici tutumların önüne geçilmesi bakımından bireylerin eğitim sürecinde kazanacakları bilincin vazgeçilmez bir öneminin olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir. Özcü değerler yerine insanî değerlerin merkeze alındığı bir eğitim anlayışı zikredilen sorunların önüne geçilmesi bakımından önem arz etmektedir.

Bir ülkedeki eğitim anlayışı, sağlıklı ve müreffeh toplumun tesis edilmesinde önemli bir rolü oynamaktadır. Bu süreçte bireylerin insanî değerleri içeren bir eğitime tabi tutulmaları barışçı bir toplumun inşasında

vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Ancak derslerde salt yerel/kültürel değerleri öğrenen ve benimseyen bireylerin başka kültürleri/toplumları/milletleri bir değer olarak görmesi oldukça zor olacaktır. Bununla birlikte özcü eğitim anlayışını içselleştiren ve kendi hayatına uyarlamak isteyen bireylerin farklılıkları benimsemekten ziyade ötekileştirmesi kaçınılmaz bir hal alacaktır. İçinde yaşadığımız toplumda karşımıza çıkan çatışma ve ötekileştirmelerin söz konusu özcü eğitim anlayışı ile yakından ilişkili olduğunu iddia etmemiz mümkündür. 19. ve 20. yüzyılda gelişen ulus-devlet sistemine uygun olarak belirgin bir biçimde özcülüğe dayalı eğitim anlayışının geliştiği bilinmektedir. Ancak bu noktada geçmiş dönemlerdeki anlayışı günümüzde devam ettirmek mümkün müdür? diye bir soru akıllara gelmektedir.

Ulus-devlet anlayışının temel hedeflerinden olan homojen bir ulus yaratma ideali, gelenek, kültür ve yerellik gibi değerleri önemseydiğinden, özcü eğitim anlayışı ile birebir örtüşen bir yapıdadır. Ancak geçen yüzyıllardaki ulus-devlet anlayışının ve kültüre dayalı özcü eğitim uygulamalarının değişen toplumsal yapıların ihtiyaçlarını karşılayamadığını ifade etmemiz gerekmektedir (Çayır, 2016: 78). Söz konusu sorunsalın temel nedeni ise dünyanın geçen yüzyılda içinden geçtiği küreselleşme süreci ile ilgili olduğunu iddia etmemiz mümkündür.

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte dünya genelindeki insan hareketliliğinin ciddi anlamda artmaya başladığı kayıtlara geçmiştir. Dünya nüfusunun giderek artması ile birlikte beslenme ve barınma ihtiyaçlarının artması kaçınılmaz bir durumdur. Bu dönemde ülkemizden de çalışmak amacıyla, başta Almanya olmak üzere, birçok kişi başka ülkelere göç etmiştir. Günümüz dünyasında üç yüz milyondan daha fazla insanın, doğup büyüdüğü ülkeden farklı bir ülkede yaşadığı ve bu sayının gittikçe arttığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında son yıllarda artan sığınmacılık ve göçmenliğe dayalı uluslararası göçlerin artmasıyla birlikte birçok ülkenin kültürel çeşitliliği daha da artmış durumdadır. Dolayısıyla etnik köken ve özcü-kültürcü bir anlayışla ortaya çıkan ulus devletlerin bünyelerinde birçok farklı kültürel grubu barındırmaya başlamışlardır. Dünyanın evrildiği sürecin tek bir millete ve kültüre dayalı yapılar yerine çok kültürlü toplumlar olduğu yadsınamayacak bir gerçeklik olarak belirlemektedir.

Bununla birlikte ülkemizin çeşitli farklı etnik, din ve dil gruplarını barındıran çok kültürlü bir yapıda olduğunun yadsınmaması gerekmektedir. Aynı zamanda son yıllarda Suriyeli sığınmacıların ülkemize gelmesiyle birlikte söz konusu çeşitlilik daha da artmıştır. Ülkemizdeki kültürel çeşitliliğe rağmen Türklüğe dayalı bir ulus-devlet yaratma ideolojisinin tartışılması gereken bir husus olduğunu ifade edebiliriz. Söz konusu kültürel çeşitlilikle birlikte aynı toplumda yaşamak, özcü reçetelerle hazırlanmış bir eğitim anlayışıyla çözüm sağlamayacağı gibi, sorunun daha da büyümesine yol açacaktır. Bununla birlikte felsefenin sağladığı eleştirelilik bağlamında ele almaya çalıştığımız sorunların çözümüne yönelik bazı çözüm öneri oluşturmak elzem görünmektedir.

SONUÇ YERİNE

Etnik kökeni ve kültürel kimliği önemseyen özcü tutumların geçmiş dönemlerde homojen toplumlar/ülkeler inşa etmek adına önemli bir işlevinin olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu inşa sürecinde eğitime önemli görevler düştüğünden özcü anlayışın eğitim süreçlerine yansımaları kaçınılmaz olmuştur. Felsefi bağlamda irdelendiğinde özcülüğün en önemli sorunlarının başında belli unsurlar mutlaklaştırılırken diğerlerinin ötekileştirilmesi gelmektedir. Şu halde belli bir dine, mezhebe, etnisiteye, cinsiyete ya da kültüre atfedilen kutsallık/yücelik, diğer unsurların daha az değerli olarak görülmesi sorununa yol açmaktadır. Söz konusu dışlama ve ayrımcılık sürecinin eğitim yoluyla icra edilmesi ile birlikte sorunlar çok daha çetrefilli bir hale dönüşmektedir. Diğer taraftan dünyanın içinden geçtiği süreç göz önünde bulundurulduğunda tek tip kültürlerden ziyade birden fazla kültürün bir arada yaşayabileceği çok kültürlü yapıların önem kazandığı görülmektedir.

Bununla birlikte içinde yaşadığımız zaman dilimi göz önünde tutulduğunda, farklı insan gruplarının bir araya geldiği toplumsal yapıların oluşmaya başladığı dikkat çekmektedir. Özellikle son yetmiş yılda küresel

anlamda hızla artan insan hareketliliği, özcü ve ulusçu yapıların değişmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte toplumsal barış ve uzlaşının sağlanması bakımından belli unsurları mutlaklaştıran özcü yapıların yeniden düşünülmesi ve tartışılması önem arz etmektedir. Tarihin tekerrürden ibaret olmaması ve geçmişte yaşanan insanî sorunların tekrar yaşanmaması adına, toplumların tek tip ve özcü bir kültür yaratma teşebbüslerinden vazgeçmeleri gerekmektedir. Farklı kimlikte olanların farklı kültürde yaşayabilmesinin sağlanması bakımından birlikte yaşama kültürünün inşası temel bir gereksinim olarak karşımıza çıkmaktadır. Ana metin içinde yer vermeye çalıştığımız analizler bağlamında son tahlilde bazı önerileri somutlaştırmaya çalışalım:

Yarının dünyasını çatışmalardan ve savaşımlardan uzak tutabilmek için öncelikle eğitimde benimsenen ve yalnızca tek bir kültüre dayanan “özcü eğitim” anlayışından vazgeçilmesi gerekmektedir. Eğitimdeki özcü anlayışın ve her türlü ayrımcılığın önüne geçmek adına yalnızca tek bir kültürün değil, farklı kültürlerin de yaşam olanağı bulmasına olanak sağlanmalıdır. Aynı zamanda etnik, dinsel, mezhepsel vb. bakımdan her türlü farklılığa sahip bireyler için eşit eğitim imkânları oluşturulmalıdır. Bununla birlikte farklılıkların ötekileştirilip, dışlanmaması için eğitim alanında bir takım pedagojik bir tutumlar geliştirmeye yönelik adımlar atılmalıdır. Şu halde farklı etnik köken, ana dil, din, mezhep, cinsiyet vb. özelliklere sahip olmanın bir eksiklik ya da olumsuzluk olmayıp, bir zenginlik olduğunun farkına varılması gerekmektedir.

Toplumsal barışı/uzlaşmayı sağlayabilmek için farklılıkların birlikte yaşayabileceği ortak ölçütlerin oluşturulması ve geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu çerçevede eğitim sürecindeki ve ders kitaplarındaki özcü unsurların tespit edilmesi ve bunların arındırılması elzem görünmektedir. Bunun yerine farklılıkları ötekileştirmeyen/dışlamayan ders kitaplarının ve müfredatlarının hazırlanması gerekmektedir. Aynı zamanda öğrencilerin farklı kültürden olan bireylerle insani anlamda iyi diyalog kurmalarını sağlayıcı pedagojik tutumların yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu çerçevede öğretmenlerin çok boyutlu, kültürel çeşitlilikleri önemseyen eğitim ve değerlendirme yöntemlerini kullanabilmeleri temel bir gereksinim olarak belirmektedir.

KAYNAKÇA

- BACON, F. (2012), *Novum Organum*, (Çev. Sema Önal), İstanbul: Say Yayınları.
- BELGE, M. (2009), *Genesis “Büyük Ulusal Anlatı” ve Türklerin Kökeni*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BİLGİLİ, M. (2016), Sosyal Bilimler Felsefesi Açısından Türkiye’deki Üniversitelerde Bölgesel Coğrafya Öğretimi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 33, 114-134.
- CEVİZCİ, A. (2014), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları.
- CEVİZCİ, A. (2015). *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları.
- ÇAYIR, K. (2010), Yeni Bir ‘Biz’ Anlayışı Geliştirme Yolunda Eğitim, K. Çayır içinde, *Ders Kitapları ve Okullar, Eğitim, Çatışma ve Toplumsal Barış: Türkiye’den ve Dünyadan Örnekler*, (s. 25-36), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- ÇAYIR, K. (2016), Türkiye’de Ulusal Kimliği Yeniden Tanımlama Yolunda Özcülük, Çokkültürlülük ve Kültürlerarası Eğitim, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 14 (55), 77-101.
- ÇOTUKSÖKEN, B. (2010), *Ayrımcılık ve “Ötekileştirme” Üzerine*, 01.07.2020 tarihinde <http://www.radikal.com.tr/yorum/ayrimcilik-ve-otekilestirme-uzerine-1011507/> adresinden alındı.
- ÇOTUKSÖKEN, B. (2012), *İnsan Hakları ve Felsefe*, İstanbul: Papatya Yayınları.
- ÇÖMEZ POLAT, F., KAYA, E. (2017), Bir Ötekileştirme Pratiği: Türkiye’de Yaşayan Suriyelilere Yönelik Tutumlar, *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, 38-48.

- GELLNER, E. (2018), *Uluslar ve Ulusçuluk*, (Çev. Büşra Ersanlı ve Günay Göksu Özdoğan), İstanbul: Hil Yayın.
- HORKHEIMER, M. (2005), *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*, (Çev. Mustafa Tüzel), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KARAKUŞ, B. (2009). *İlköğretim 6 - 8. Sınıf Fen ve Teknoloji Ders Kitaplarındaki Metinlerin Eleştirel Düşünme Unsurları Açısından Değerlendirilmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- KARTAL, S. (2019), Türkiye Cumhuriyeti'nin Eğitim İdeolojisi ve Andımız Metni, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(12), 25-31.
- KYMLİCKA, W. (2015), *Çokkültürlü Yurttaşlık*, (Çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- LOHMANN, G., GOSEPATH, S. (1998), Die Allgemeine Erklärung der Menschenrechte – politische Wirkung und politischer Aufklärungsbedarf, S. Gosepath, G. Lohmann içinde, *Philosophie der Menschenrechte*, (s. 7-28). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- ÖZAYDIN, Ö. (2008). *Özcülük-Karşıtı Tartışmalar Çerçevesinde Şiddetin Ele Alınışı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SARITAŞ, E., ŞAHİN, Ü. (2018), Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Rollerine Üzerine Bir İnceleme, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48, 463-477.
- TAŞDELEN, V. (2003), Eğitimde Kuram ve Uygulama Bağının Kurulmasına Yönelik Felsefi Bir Araştırma, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36, 151-166.
- ÜSTEL, F. (2016) *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- YILDIRIM, T. (2014), Tarih Ders Kitaplarında "Öteki" Kurgusu: 1930'lı Yıllar Üzerine Bir Değerlendirme, *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 3(1), 62-89.
- <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>, Erişim Tarihi: 04.07.2020.